

BOLALARNING IJTIMOY MOSLASHUVINING QIYOSIY TAHLIL
ETISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK TAHLILI

Karimboyeva Nasiba Maqsudbek qizi

Urganch RANCH texnologiya universiteti magistranti

nasibakarimboyeva87@gmail.com

+998(93) 753-09-23

Annotatsiya: *Ushbu maqolada maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalarning ijtimoiy muhitga moslashish (adaptatsiya) jarayonlari qiyosiy pedagogik-psixologik nuqtai nazardan tahlil qilingan. Tadqiqotda turli yosh davrlaridagi ijtimoiy dezadaptatsiya inqirozlari, ularning kelib chiqish sabablari va ularni bartaraf etishda qo'llaniladigan zamonaviy psixokorreksion texnologiyalar ilmiy asoslab berilgan.*

Аннотация: *В данной статье анализируются процессы адаптации детей дошкольного и младшего школьного возраста к социальной среде с сравнительно-педагогической и психологической точки зрения. Исследование научно обосновывает кризисы социальной дезадаптации на разных возрастных уровнях, их причины и современные психокоррективные технологии, используемые для их устранения.*

Abstract: *This article analyzes the processes of adaptation of preschool and primary school children to the social environment from a comparative pedagogical and psychological perspective. The study scientifically substantiates the crises of social maladaptation at different age levels, their causes, and modern psychocorrectional technologies used to eliminate them.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy moslashuv, qiyosiy tahlil, dezadaptatsiya, maktabgacha yosh, kichik maktab yoshi, ertak terapiyasi, sotsiometriya.*

Ключевые слова: *социальная адаптация, сравнительный анализ, дезадаптация, дошкольный возраст, начальный школьный возраст, терапия сказками, социометрия.*

Keywords: *social adaptation, comparative analysis, maladaptation, preschool age, primary school age, fairy tale therapy, sociometry*

Shaxs shakllanishining dastlabki bosqichlarida bolalarning ijtimoiy moslashuvi (adaptatsiyasi) muammosi zamonaviy pedagogika va psixologiyaning markaziy masalalaridan biri hisoblanadi. Bola oila muhitidan chiqib, ilk bor maktabgacha ta'lim tashkilotiga yoki boshlang'ich maktabga qadam qo'yganda, uning ijtimoiy rollari va subyektiv maqomi tubdan o'zgaradi.

Ushbu o'tish davrlarida bolaning ijtimoiy muhit talablariga moslasha olmasligi — ijtimoiy dezadaptatsiyaga, bu esa o'z navbatida nevrotik reaksiyalar, o'zlashtirishning pasayishi va xulq-atvor og'ishlariga olib keladi. Shu sababli, turli yosh guruhlaridagi bolalarning ijtimoiy moslashuv xususiyatlarini qiyosiy o'rganish va ularga pedagogik-psixologik yordam ko'rsatish tizimini takomillashtirish metodologik jihatdan dolzarbdir.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Ijtimoiy moslashuv muammosi xorijiy va respublika olimlari tomonidan keng miqyosda o‘rganilgan. Mashhur psixolog L.S. Vigotskiy bolaning ijtimoiy rivojlanish inqirozlari haqida to‘xtalib, shunday yozadi: “Har bir yosh davridagi inqiroz negizida bolaning ijtimoiy muhit bilan bo‘lgan munosabatlarning tubdan qayta qurilishi yotadi” [1, 248-b.]. Uning fikricha, moslashuv – bu shunchaki muhitga ko‘nikish emas, balki unda o‘z “Men”ini namoyon eta olishidir.

Shveysariyalik psixolog J. Piaje esa moslashuv jarayonini ikki tomonlama mexanizm — assimilyatsiya (muhitni o‘z ehtiyojlariga moslashtirish) va akkomodatsiya (muhit talablariga qarab o‘z xulqini o‘zgartirish) uyg‘unligi sifatida baholaydi [2, 115-b.].

O‘zbekistonlik psixolog olimlardan E.G‘. G‘oziyev maktab yoshidagi bolalar adaptatsiyasining o‘ziga xosligini tahlil qilib, shuni ta’kidlaydi: “Kichik maktab yoshidagi bolaning ijtimoiy moslashuvi muvaffaqiyati uning yetakchi faoliyati o‘yin tizimidan o‘quv faoliyatiga qay darajada silliq o‘tishiga bog‘liqdir” [3, 92-b.].

Ushbu tadqiqotda qiyosiy-pedagogik tahlil, kuzatish va guruhlararo qiyoslash metodlaridan foydalanildi. Maktabgacha yosh (3-6 yosh) va kichik maktab yoshi (7-10 yosh) davridagi bolalar moslashuvining dinamikasi o‘rganildi.

Bolalarning ijtimoiy moslashuv jarayonini qiyosiy tahlil qilish, har bir yosh davrining o‘ziga xos inqiroz nuqtalari va motivatsion omillari mavjudligini ko‘rsatadi.

1. Maktabgacha yoshdagi bolalar moslashuvi (3–6 yosh). Bu davrda moslashuv asosan hissiy xarakterga ega. Bola ilk bor oila a‘zolaridan ajralib, notanish tengdoshlar va kattalar guruhiga tushadi. Moslashuvning qiyinchilik darajasi bolaning emotsional barqarorligi va oiladagi tarbiya modeliga bog‘liq. Psixolog A.A. Nalchajyan ta’kidlaganidek: “Maktabgacha yoshdagi bolaning adaptatsiyasi ko‘p jihatdan uning himoyalanganlik hissiga bog‘liq. Agar bola guruhda o‘zini xavfsiz his qilmasa, unda agressiya yoki regressiya belgilari namoyon bo‘ladi” [4, 67-b.].

2. Kichik maktab yoshidagi bolalar moslashuvi (7–10 yosh) Maktabga moslashuv ancha murakkab intellektual va ijtimoiy xarakterga ega. Endi bola nafaqat yangi jamoaga ko‘nikishi, balki tizimli ravishda baholanadigan majburiy o‘quv faoliyati talablarini ham bajarishi kerak. Bu yerda ijtimoiy maqom (“o‘quvchi” roli) va mas’uliyat hissi birinchi o‘ringa chiqadi.

Maktabgacha va kichik maktab yoshidagi moslashuv jarayonlarining qiyosiy jadvali:

Tahlil mezonlari	Maktabgacha yosh (3–6 yosh)	Kichik maktab yoshi (7–10 yosh)
Yetakchi faoliyat turi	Süjetli-rolli o‘yinlar	Tizimli o‘quv faoliyati
Asosiy adaptatsiya omili	Hissiy xavfsizlik va g‘amxo‘rlik	Akademik muvaffaqiyat va ijtimoiy status
Dezadaptatsiya belgisi	Yig‘i, injiqlik, ovqatdan bosh tortish	Diqqat tarqoqligi, darsga qiziqish so‘nishi, surunkali charchoq

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

Korreksiya pedagogik texnologiyasi	Ertak terapiyasi va qum terapiyasi	Sotsiometrik o‘yinlari va reflektiv metodlar
---	------------------------------------	--

Ijtimoiy moslashuvni korreksiya qilish texnologiyalari:

Skazkaterapiya (Ertak terapiyasi): Har ikkala yosh guruhida ham qo‘rquv va xavotirlarni pasaytirishda yuqori samara beradi. Ertak qahramonining yangi muhitdagi qiyinchiliklarni qanday yengib o‘tganligi tasvirlangan syujetlar bolaga o‘z muammosini interpretatsiya qilishga va yechim topishga yordam beradi [5, 104-b.].

Sotsiometrik metod va guruh o‘yinlari: Kichik maktab yoshidagi bolalarning o‘z tengdoshlari guruhida o‘z o‘rnini topishiga ko‘maklashadi. Guruhda rad etilgan yoki o‘zini chetga oladigan bolalarni jamoaviy loyihalarga va yetakchilik rollariga jalb qilish orqali ularning ijtimoiy statusini oshirish mumkin.

Olingan pedagogik-psixologik natijalar shuni ko‘rsatadiki, bolaning ijtimoiy moslashuvini faqatgina uning psixologik tayyorgarligi bilan cheklab bo‘lmaydi. Bu jarayonda maktab, oila va maktabgacha ta‘lim tashkilotining o‘zaro hamkorligi (triada tizimi) hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Professor R.V. Ovcharova o‘z tadqiqotlarida qayd etishicha: “Ota-onalarning haddan tashqari g‘amxo‘rligi (giperopeka) yoki aksincha, e‘tiborsizligi (gipopeka) bolaning ijtimoiy moslashuvchanlik qobiliyatini (adaptiv potensialini) minimumga tushirib qo‘yadi” [6, 142-b.]. Shu bois, ta‘lim muassasalarida nafaqat bolalar bilan, balki ota-onalar bilan ham tizimli psixologik-ma‘rifiy ishlarni olib borish texnologiyalarini joriy etish lozim.

Bolalarning ijtimoiy moslashuvini qiyosiy pedagogik-psixologik tahlil qilish quyidagi ilmiy xulosalarga kelish imkonini beradi:

Ijtimoiy moslashuv yosh inqirozlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, maktabgacha yoshda hissiy-emotsional, kichik maktab yoshida esa kognitiv-faoliyatli xarakter kasb etadi.

Dezadaptatsiya holatlarini barvaqt aniqlash va ularni bartaraf etishda differensial (yoshga moslashtirilgan) pedagogik texnologiyalarni (ertak terapiyasi, sotsiodrama, guruh terapiyasi) qo‘llash zarur.

Maktab va oila o‘rtasidagi pedagogik integratsiya bolaning yangi ijtimoiy mikromuhitga silliq va inqirozsiz moslashishini ta‘minlovchi asosiy kafolatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Pedagogika-Press, 1999. – S. 248.
2. Piazhe J. Izbrannie psixologicheskie trudi. – Moskva: Mejdunarodnaya pedagogicheskaya akademiya, 1994. – S. 115.
3. G‘oziyev E.G‘. Ontogenez psixologiyasi. – Toshkent: Noshir, 2010. – 92-b.

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

4. Nalchajyan A.A. Psixologicheskaya adaptatsiya: mexanizmi va strategii. – Moskva: Eksmo, 2010. – S. 67.
5. Zinkevich-Evstigneeva T.D. Praktikum po skazkoterapii. – Sankt-Peterburg: Rech, 2013. – S. 104.
6. Ovcharova R.V. Prakticheskaya psixologiya v obrazovanii. – Moskva: Akademiya, 2008. – S. 142.

